

Adam Ornatek

Znaczenie kanonu 72 synodu trullańskiego w rozwoju historycznym prawodawstwa Kościołów Wschodnich oraz realizacji myśli ekumenicznej Soboru Watykańskiego II w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 46/3-4, 247-262

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. ADAM ORNATEK

ZNACZENIE KANONU 72 SYNODU TRULLAŃSKIEGO W ROZWOJU HISTORYCZNYM PRAWODAWSTWA KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH ORAZ REALIZACJI MYŚLI EKUMENICZNEJ SOBÓRU WATYKAŃSKIEGO II W KODEKSIE KANONÓW KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

Treść: Wstęp. 1. Synod trullański z roku 691/692 i kan. 72 dotyczący przeszkody różnej wiary. 2. Przeszkoda różnej wiary w wybranych dokumentach Stolicy Apostolskiej aż do Soboru Watykańskiego II oraz w świetle wybranych dokumentów prawa partykularnego Kościołów Wschodnich. 3. Sobór Watykański II uznaje prawo własne niekatolickich Kościołów Wschodnich. 4. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich odnośnie do przeszkody różnej wiary. Zakończenie. Sommario

Wstęp

Artykuł traktuje o kan. 72 wspomnianego synodu, o jego znaczeniu historycznym, w jego rozwoju i wymiarze czasowym, a także w walorze kanonicznym w świetle Dekretu Soboru Watykańskiego II *Unitatis redintegratio*, n. 16 z jednoczesnym uwzględnieniem kanonów Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich traktujących o przeszkodzie różnej wiary do zawierania małżeństwa kanonicznego (kan. 803, §§ 1-3) oraz o małżeństwach mieszanych (kan. 813-816 i kan. 834, §§ 1-2).

1. Synod trullański z roku 691/692 i kan. 72 dotyczący przeszkody różnej wiary

Słynny synod konstantynopolitański II (synod trullański II) został zwołany i przeprowadzony przez Kościół Wschodni ok. roku 691/692 i był uznawany w tymże Kościele za sobór powszechny¹. Ko-

¹ G. F r i t z, *Quinisexte (concile)*. *Dictionnaire de theologie catholique*, wyd.: A. V a c a n t, E. M a n g e n o t, E. A m a n n, t. III, cz. II, Paryż 1937, kol. 1581.

ściół za łaćniński odmawiał przyznania temu wydarzeniu prawnemu takiej godności, a co za tym idzie również znaczenia jego uchwał². Sobory powszechne poprzednie z lat 553 (V sobór powszechny) i z roku 680 (VI sobór powszechny) zwołane do stolicy Imperium Wschodniorzymskiego konstantynopola (Bizancjum) nie wydawały statutów o charakterze dyscyplinarnym, czy też traktujących o obyczajach chrześcijańskich. Zatem synod konstantynopolitański II uchodził wśród Greków za uzupełnienie między soborami powszechnymi (V i VI) z łać. *quinisexte* (gr. *πενθέκτη*). Literatura kanonistyczna używa także określenia trullański (łac. *in Trullo*), ponieważ obrady odbywały się w okrągłej sali pałacu cesarskiego (gr. *τρούλλος*³). W roku 691/692 po Chrystusie cesarz Justinian II zwołał sobór do stolicy imperium, Konstantynopola, na który też przybyli delegaci Stolicy Apostolskiej. Wynik tych obrad, spisany w sześciu tomach, został podpisany przez trzech patriarchów Kościoła Wschodniego, tj. Konstantynopolitańskiego, Aleksandryjskiego i Antiocheńskiego, jak też potwierdzony powagą cesarza Justyniana II. W takiej postaci zostało to przesłane do Rzymu w celu aprobaty także ze strony ówczesnego papieża Sergiusza I (687-701). Ów jednak nie uczynił gestu aprobaty tych tekstów, stąd pozostały one świadectwem istnienia synodu, a nie soboru powszechnego⁴.

Wspomniany synod trullański uchwalił 102 kanony, które opisywały dyscyplinę życia kościelnego na Wschodzie⁵. Wśród nich do dziś interesującym kanonistów pozostał kanon 72, traktujący na temat małżeństw członków Kościoła Wschodniego z heretykami,

² „Conciliabulum Constantinopolitanum pseudosextum universale et reprobatum quo, sub nomine V. & VI. Synodi oecumanicae, centum & duo canones editi fuerunt, anno Domini DCXCII, sub Pontificatu Sergii & imperio Justiniani iunioris.” *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, wyd. J. D. M a n s i. T. 12, Graz 1960, kol. 47. Por. C. J. H e f e l e H. L e c l e r c q, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, t. III, cz. I, Paryż 1909, s. 560.

³ H. O h m e, *Konstantinopel, 6) Synode v. 691/692*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. VII, wyd. W. K a s p e r. Freiburg Basel Köln Wien 1997 kol. 316-317.

⁴ Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici orientalis. Prot. N. 430/37, *Fontes*, seria III, t. I: *Acta Romanorum Pontificum a S. Clemente I (an. c. 90) ad Coelestinum III (+ 1198)*, t. I: *Introductio, textus auctorum, additamentum, appendix*, Typis Polyglottis Vaticanis 1943, n. 306.

⁵ K. B a u s, *Trullanische Synoden*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. V, wyd. K. R a h n e r J. H ö f e r, Freiburg 1960, kol. 381-382; H. O h m e, *Konstantinopel, 6) Synode v. 691/692*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. VI, wyd. W. K a s p e r, Freiburg, Basel, Rom, Wien 1997, kol. 316-317.

a także z nie ochrzczonymi⁶. Kanon ten postanawiał, że jest niegodziwością zawieranie małżeństwa przez mężczyznę ochrzczonego w wierze Kościoła z kobietą przynależną do wiary heretyckiej ani też odwrotnie. Synod postanawiał, że takich małżonków należy rozdzielić a małżeństwo uznać za nieważne. Wobec naruszających ten przepis przewidywano karę ekskomuniki. Natomiast inaczej synod traktował tych, którzy byli nie ochrzczeni (a związani węzłem małżeńskim), a później jedna ze stron stała się członkiem Kościoła. Wówczas zgodnie ze wskazaniem św. Pawła Apostoła⁷ nie należało rozłączać takich małżonków, jeśli taką wolę trwania wyraziła strona ochrzczona.”⁸

Kościół Wschodnie występowały w ten sposób przeciw przypadkom zawierania małżeństw między ochrzczonymi i heretykami, schizmatykami oraz z nie ochrzczonymi. Godnym podkreślenia jest fakt, że od czasu zwołania synodu trullańskiego notuje się określenie przeszkody do zawierania małżeństwa, jako przeszkodę różnej wiary⁹. W sensie szerszym wskazuje to na istnienie różnicy religii między mężczyzną i kobietą, którzy zamierzają zawrzeć małżeństwo. Nato-

⁶ Th. N i k o l a o u, *Ehe. XIII. In den Ostkirchen*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. III, wyd. W. K a s p e r, Freiburg, Basel, Rom, Wien 1995, kol. 488.

⁷ 1 Kor, 7, 12.

⁸ Tekst łaciński kanonu:

„Non licere virum orthodoxum cum muliere haeretica coniungi, neque vero orthodoxam cum viro haeretico copulari; sed et si quid eiusmodi ab ullo ex omnibus factum apparuerit, irritas nuptias existimare, et nefarium coniugium dissolvi; neque enim ea quae non sunt miscenda misceri, nec ovem cum lupo nec peccatorum partem cum Christi parte coniungi oportet. Si quis autem ea quae a nobis decreta sunt transgressus fuerit, segregetur.

Si autem aliqui, qui adhuc sunt infideles et in orthodoxorum gregem nondum relati sunt, sunt inter se legitimo matrimonio coniuncti, deinde hic quidem, eo quod est honestum electo, ad lucem veritatis accurrerit, ille vero erroris vinculo detentus fuerit, nolens divinos radios fixis oculis intueri, si infideli uxori placet cum viro fideli habitare, vel vice versa viro infideli cum fideli uxore, ne a se invicem separentur; ex divina enim apostoli sententia, «sanctificatus est vir infidelis in muliere, et sanctificata est mulier infidelis in viro».» Pontificia Commissione per la redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Fonti* z. IX: *Discipline generale antique (Ile-IX e s.)* zebrał P. P. J o a n n o u. Grottaferata Rzym 1962, s. 209-210.

⁹ Zob. A. C o u s s a, *Animadversiones in can. LXXII Synodi (seu de mixta religione tanquam impedimento dirimente in disciplina Ecclesiae byzantinae)* Apolinaris 31 (1959) 170-181; V. L a u r e n t, *L'oeuvre canonique du Concile in Trullo (691-692). Source primaire du droit de l'Eglise orientale*, „Revue des études byzantines” 23 (1965) 7-41; E. P r z e k o p, *Przeszkoda „mixtae religionis” w prawie bizantyjskim w świetle kan. 72 synodu w Trullo (691)*, „Studia Płockie” 8 (1980) 107-121.

miast w ścisłym sensie, w prawie kanonicznym, przeszkoda różnej wiary wskazuje na takie dwie osoby, z których jedna nie jest ochrzczona¹⁰. Synod trullański II takie właśnie małżeństwa uznawał za ważne¹¹.

2. Przeszkoda różnej wiary w wybranych dokumentach Stolicy Apostolskiej aż do Soboru Watykańskiego II oraz w świetle wybranych dokumentów prawa partykularnego Kościołów Wschodnich

Stolica Apostolska po odrzuceniu kanonów synodu trullańskiego wielokrotnie i na różne sposoby traktowała w dokumentach na temat przeszkody różnej wiary oraz o małżeństwach mieszanych. Miało to miejsce także po zaistnieniu podziału chrześcijaństwa na Wschód i Zachód w roku 1054. Przykładem może tu służyć list apostołski „Ad consulta vestra” z dnia 13 listopada 866 r., w którym papież porusza kwestie małżeństw mieszanych pomiędzy Bułgarami¹².

Papież Innocenty III (1198-1216) w odpowiedzi udzielonej arcybiskupowi i kapitule w Tyrze z dnia 30 grudnia 1198 r. stwierdził, że zawarte przed konwersją na wiarę katolicką, a nie uznane po chrzcie, powinno zostać rozdzielone¹³. Tenże papież w miesiącach luty-kwiecień w roku 1201 udzielił odpowiedzi biskupowi Tyberiady na temat tego, że poganie nawróceni na wiarę katolicką, którzy przed tym w poszczególnych przypadkach byli powstrzymywani od zawarcia małżeństwa, po nawróceniu niechaj pozostają w tych małżeństwach i co rozumie się samo przez się nie mają prawa do posiadania wielu żon¹⁴.

¹⁰ R. N a z, *Disparité de culte*, w: *Dictionnaire de droit canonique*, t. IV Paryż 1949, wyd. R. N a z, kol. 1278.

¹¹ Tamże, kol. 1280

¹² „Cap. LXXXII. – Cum paganis autem quod sit Christiano pactum faciendum, apostolus indicat, qui nullam communionem luci ad tenebras, Christi ad Belial, fidei cum infideli dat intellegi debere prorsus existere. Verum si eo fidelis anomo pactum cum infideli constituit, ut eum ad cultum veri Dei possit attrahere, non est prohibendum, quandoquidem apostolus etiam matrimonium, quod ex fidei constat et infideli, non inhihet permanendum.” Pontificia Commissio ad erdigendum Codicem Iuris Canonici orientalis, Prot. N. 430/37, *Fontes*, seria III, t. I: *Acta Romanorum Pontificum a S. Clemente I (an. c. 90) ad Coelestinum III (+ 1198)*, t. I: *Introductio, textus auctorum, additamentum, appendix*. Typis Polyglottis Vaticanis 1943, s. 677.

¹³ „[...] Matrimonium ante conversionem ad fidem contractum, non post baptismum susceptum separandum fuit.” Reg. Vat. 4, a. I, fol. 133V, n. DI (516); Potthast I, n. 507. Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici orientalis, Prot. N. 496/37, *Fontes*, seria III, t. II: *Acta Innocentii PP. III (1198-1216)* wyd., opatrzył wstępem i aparatem krytycznym T. H a l u š č y n s k y j wraz z Papieską Komisją ds. redakcji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego, Typis Polyglottis Vaticanis 1944, s. 491, n. 15.

Małżeństwo mieszanego obrządku (honoratorum) w przypadku rodziny króla węgierskiego Andrzeja, zostało zaaprobowane przez następcę Innocentego III, papieża Honoriusza III (1216-1227) dnia 4 marca 1219 r.¹⁵

Za pontyfikatu papieża Klemensa V, jego legat kardynał Gentilis na królestwo Węgier, Polski i kraje sąsiednie dnia 10 listopada 1309 r. promulgował papieskie rozporządzenia. Małżeństwo pomiędzy katolikami i schizmatykami zostało tam zabronione¹⁶. Przewidywano karę ekskomuniki i pozbawienia katolickiego pogrzebu wobec osób, które zawierały małżeństwa ze schizmatykami¹⁷.

¹⁴ „[...] pagani conversi ad fidem catholicam, qui ante conversionem in casibus seu gradibus prohibitis, post conversionem in hiis matrimoniis valeant remanere, et quod scilicet plures non permittantur habere uxores.” Reg. Vat. 8 A, fol. 9 V, n. 96; Vat. Lat. 1377, fol. 220, 2509, fol. 250. C. 9, X, IV, 19; Potthast I, 1325. Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici orientalis, Prot. N. 496/37, *Fontes*, seria III, t. II: *Acta Innocentii PP. III (1198-1216)* z regestów watykańskich i innych źródeł zebrał, opatrzył wstępem i aparatem krytycznym T. H a l u š č y n s k y j, Typis Polyglottis Vaticanis 1944, s. 495, n. 2.

¹⁵ „Andreae regi Ungarorum illustri.

Cum sicut tam ex tuis quam carissimi in Christo filii nostri Leonis Armeniae regis illustri litteris intelleximus, inter te ac regem praedictum convenerit ut...natus tuus ipse filiam accipiat in uxorem, ita ut eidem regi ratione filiae suae prout heres succedat in regnum, habiturus illus toto tempore vitae suae, si etiam contingat eam decedere ante quam traducatur ab illo, nos quod super hoc provide ac utiliter factum est, te ac rege praedicto supplicantibus duximus approbandum.” Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis, *Fontes*, seria III, t. III: *Acta Honorii III (1216-1227) et Gregorii IX (1227-1241)* z regestów watykańskich i innych źródeł zebrał A. L. T á u t u, Typis Polyglottis Vaticanis 1950, s. 81-82, n. 56.

¹⁶ „Ut fides catholica, quae scissuram erroris cuiuslibet aspernatur, nullius schismatis vel fermento pravitatis haereticae maculetur, de consilio et assensu praesentis concilii, perpetuo prohibemus edicto, ut nullus nostrae legationi subiectus, qui vult reputari et haberi catholicus, praesumat de cetero haeretico Patareno, Gazaro, schismatico vel alteri fidei christianae contrario, maxime Rutheis, Bulgaris, Rasis, Lictuanis, in errore manentibus, qui sicut fidedignorum testimonia protestantur, in diminutionem catholicae fidei, opprobrium Jesu Christi et sacrosanctae Romanae Ecclesiae, quae est verae fidei fundamentum, non solum sacri Baptismatis reiterant Sacramentum, verum alia catholica Ecclesiae salutifera Sacramenta damnabiliter contemnentes, habent, despectui ipsorum, veritatem in qua fidelibus salus datur, abnegant et eis diversis modis et variis iniuriam irrogare conantur, filiam, neptem, consanguineam suam connubio tradere vel eas eis modo aliquo copulare, cum hoc sit in praedictae fidei christianae detrimentum non modicum et iacturam.” Reg. Vat. 176 fol. 86 ep. 115. Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis, *Fontes*, seria III, t. IX: *Acta Clementis PP. VI (1342-1352)* z regestów watykańskich i innych źródeł zebrał A. L. T á u t u, Typis Polyglottis Vaticanis 1960, s. 169-170, n. 106.

¹⁷ „Qui vero contra inhibitionem praesentem filiam, neptem vel consanguineam suam praedictis pestiferis hominibus, qui quantum in eis est, catholicam fidem, sine qua nulul omnino salvatur, nituntur confundere, dederit vel danti consenserit, cum per hoc

Król Węgier i Polski Ludwik Wielki (1342-82) dnia 31 sierpnia 1353 r. prosił papieża Innocentego VI (1352-1362) o zwolnienie z kary ekskomunikacji, która została zaciągnięta poprzez zawarcie nielegalnego małżeństwa z osobą pozostającą w łączności z Kościołem schizmatyckim¹⁸.

Prawodawstwo partykularne poszczególnych Kościołów Wschodnich również zajmowało się problemem przeszkody różnej wiary oraz zagadnieniem małżeństw mieszanych. Na przestrzeni dziejów pojawiały się również liczne dokumenty i wypowiedzi Stolicy Apostolskiej skierowane do poszczególnych hierarchów, a także do wszystkich biskupów obrządku wschodniego. Święta Kongregacja Rozkrzewiania Wiary zleciła biskupom obrządku wschodniego w Serbii sprawdzenie legalności małżeństw mieszanych pismem z dnia 13 sierpnia 1627 r.¹⁹ Ta sama Kongregacja również traktuje na temat małżeństw mieszanych pomiędzy wdowami katolickimi i nupturientami prawosławnymi obrządku ormiańskiego, udzielając władzy dyspensowania od przeszkody różnej wiary, celem zawierania ważnego małżeństwa²⁰. Kongregacja Świętego Officjum skierowała

in christiana religione scissuram et maculam ponere satagat ac per hoc haereticae pravitati favere, eo ipso excommunicationis mucrone percussum se noverit et ecclesiastica sepultura privatum.” Tamże, s. 170, n. 106.

¹⁸ „Significant Sanctitati Vestrae devoti filii vestri Ludovicus rex Hungariae et Elisabeth nata nobilis viri domini Stephani ducis Boznen., quatenus ipsi rex et Elisabeth ex certis causis Sanctitati Vestrae ex parte ipsorum exponendis, scientes se quarto consanguinitatis gradu ex utroque parente fore coniunctos, matrimonium invicem contraxerunt, carnali inter eos copula subsecuta. Cum autem ex ipsorum separatione, si fieret, possent verisimiliter gravia scandala provenire, supplicant eidem Sanctitati, quatenus ipsos ab excommunicationis sententia, si quam ex praemissis contraxerunt, absolvere et cum eis etiam dispensare dignemini, ut in sic contracto matrimonio licite valeant remanere, prolem susceptam et suscipiendam etc et cum aliis clausulis oportunis.” Reg. Suppl. 26 fol. 76. Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis, *Fonte*, seria III, t. X: *Acta Innocentii PP. VI (1352-1362)* z regestów watykańskich i innych źródeł zebrał A. L. T à u t u, Typis Pontificae Universitatis Gregorianae 1961, s. 36, n. 19.

¹⁹ Prop. Congr. 13. VIII. 1627, N. 16, ad 1: „Referente Rev. mo D. Corsio visitationem Ecclesiae Cathanensis (=Cattaro), S. C. decrevit ut infra: articulum matrimoniorum inter catholicos et Servianos schismaticos censuit examinandum esse in Congregatione S. Officii.” Sacra Congregazione Orientale. *Codificazione Canonica Orientale*, Font, z. I: *Tesi vari di diritto nuovo (1550-1902)*, cz. 1, Tipografia Poliglotta Vaticana 1930/wzniesienie 1933, s. 285.

²⁰ Prop. Congr. 19. I. 1635, N. (De Martinis, decreta, p. 68; non collazionato): „Referente E. mo D. Cardinali Capponio litteras Guardiani Aleppi Fratrum Reformatorum S. Francisci, in quibus instabat ut ei concederetur facultas dispensandi cum filiabus cuiusdam viduae catholicae, ut possent contrahere cum Armenis schismaticis, cum in

w dniu 7 czerwca 1638 r. napomnienie do wszystkich biskupów obrządku wschodniego w sprawie respektowania ekskomunikacji wymierzonej dla tych, którzy zawierali związek małżeński ze schizmatykami²¹. Również wspomniana Kongregacja Świętego Oficjum odpowiedziała w dniu 3 sierpnia 1650 r. na zapytanie hierarchy obrządku chaldejskiego w sprawie zawierania i ważności małżeństwa przy przeszkodzie różnej wiary²². Święta Kongregacja Rozkrzewiania Wiary w dniu 21 lipca 1665 r. wypowiedziała się też na temat małżeństw między niewiastami obrządku wschodniego i mężczyznami ochrzczonymi w Kościołach niekatolickich zachodnich, zabraniając bez specjalnej dyspensy zawierania takich związków²³. Kongregacja Świętego Oficjum pismem z dnia 20 sierpnia 1671 r. do biskupów obrządku wschodniego w Serbii sprecyzowała warunki zawierania małżeństw mieszanych. Biskup miejscowy nie powinien być dopuszczać do zawierania wspomnianych małżeństw, jeśli nie uzyskał zaprzysiężonej obietnicy albo przynajmniej wyznania wiary złożonego przed zawieraniem związku przez stronę schizmatyczną, zgodnie z decyzją tejże Kongregacji z dnia 20 czerwca 1628 r.²⁴ Owa Kongre-

ea civitate non reperiantur catholici suae conditionis, quibus eas copulare possit, maxime cum in libro matrimoniorum repererit quinque similia matrimonia fuisse contractata et omnia bene cessisse, S. C. censuit orationis petitionem esse reiiciendam.” Tamże.

²¹ S. Off., 7. VI. (1638). (De Martinis, Decreta, p. 81): „Assessor S. Officii dixit, in materia matrimoniorum quae catholici cum haereticis ineunt, S. Officium censuisse per viam censurarum esse procedendum; et proinde posse scribi Guardiano Hierosolymitano, ut excommunicationem latam a Patre Hyacintho de Verona, dum erat Praeses dictorum Locorum, contra catholicos matrimonia cum haereticis contrahentes, non esse observandam; et, si praedictae excommunicationis exempla affixa fuerint in ecclesia aut alibi, et lapsa tanti temporis deciderint aut alio modo sublata fuerint, amplius non esse affigenda: id tamen ab eodem Guardiano non esse publicandum, maxime si ab aliquibus catholicis praedicta excommunicatio observetur.” Tamże, s. 286-287.

²² S. Off., 3. VIII. 1650, ad 3: „Nestorianus uxorem duxit, quae postea apostatavit ad Turcas et duxit Turcam relinquentes primum sponsum, qui vult aliam ducere. Utrum talia matrimonia conversis ad fidem catholicam permitti possint. – Non posse permitti.” Tamże, s. 287.

²³ Prop. Congr. part. 21. VII. 1665, N. 10: „I sacerdoti greci, allettati da qualche guadagno, frequentemente coniugono in matrimonio le donne di rito greco coi Luterani e Calvinisti, procurandolo i padri medesimi delle zitelle (pro insula Zacynthi). – Non licere.” Tamże.

²⁴ S. Off., 20. VIII. 1671, N. 1: „Se il Vescovo di Tribigni (Trau) deve permettere che le donne catholiche si maritino con li schismatici. – Episcopus non permittat coniugia inter catholicos et schismaticos, nisi praemissa abiuratione facienda a schismaticis, vel saltem professionem fidei facienda ante matrimonium, iuxta decisa per S. Congregationem die 20 iunii 1628.” Tamże, s. 287.

gacja odpowiedziała również w dniu 25 lipca 1674 r. na zapytanie patriarchy weneckiego, które dotyczyło zawierania małżeństw mieszanych między katolikami i prawosławnymi w świątyniach schizmatyckich. Kongregacja zabraniała takiej praktyki²⁵. Święta Kongregacja Rozkrzewiania Wiary w odpowiedzi z dnia 7 kwietnia 1835 r., skierowanej do biskupów obrządku wschodniego bizantyjskiego, przepisywała formę kanoniczną a także dyspensowanie w przypadku zawierania małżeństw mieszanych²⁶.

Prawo partykularne w poszczególnych Kościołach wschodnich zabraniało zawierania małżeństw mieszanych. Przykładem może tu służyć synod patriarchy Sergiusza obrządku syro-maronickiego z roku 1596, który uchwalił zakaz zawierania małżeństw mieszanych z heretykami i schizmatykami²⁷.

Przez lata po roku 1836, ze względu na zakaz patriarchy i biskupów, jakobici malabarscy nie korzystali z sakramentów razem z niekatolikami zachodnimi i martomistami. Jednakże zawierali między sobą związki małżeńskie. Pojawiły się zatem zakazy takiej praktyki.

²⁵ S. Off., 25. VII. 1674: „Quoad matrimonia, quae contrahuntur a Grecis schismaticis cum catholicis in ecclesia Graecorum, Patriarcha *Venetiarum* se opponat, et una cum Nuntio instet, ut remedium validum ad similia matrimonia impedienda apponatur.” Tamże.

²⁶ Prop. Congr. 7. IV. 1835. Dubium 2: „Qual giudizio debba formarsi, ed in qual modo provvedere nel caso dei matrimoni di Latini con Greche *non cattoliche*, e viceversa senza assistenza *del parroco latino*, ma *benedizione del sacerdote dissidente* e senza permesso del Parroco *latino*, e quale istruzione sull'argomento darsi al missionario Brunoni? – Scribendum missionario Brunoni matrimonia de quibus agitur esse quidem illicita, ab iisque Ecclesiam semper abhorruisse, ideoque missionariis vehementer adnitendum, ne celebrentur; sed tamen valida, si coram proprio parrocho schismatico partis schismaticae vel haereticae ritus orientalis et duobus testibus celebrentur; et ad eundem Vicarium (=Paulum Brunoni) transmittendum tam resolutionem diei 21 maii 1759, quam resolutionem diei 13 iunii eiusdem anni datam Vicario Apostolico Constantinopolitano. Insuper transmittendam novam instructionem ad formam alterius Instructionis 18 februarii 1783 pro reconciliatione eorum qui sine Apostolica dispensatione matrimonia mixta contraxerint. Quo vero ad facultates dispensandi in huiusmodi matrimoniis, esse concedendas pro decem tantum casibus, addita monitione, ut iisdem utatur servatis solitis cautelis et legibus, et in casu urgentis et gravis necessitatis.” Tamże, s. 290-291.

²⁷ Syn. Sergii Patriarchae, 18 sept. 1596, can. XV: „Indignum autem est quod a quibusdam factum accepimus, ut haereticis, et schismaticis filias suas Christi fideles in matrimonium traderent. Id ne amplius fiat, Episcopi, et sacerdotes omnino caveant.” Sacra Congregazione Orientale. Codificazione Canonica Orientale. *Fonti*. z. XII: *Disciplina antiochena. Maroniti*. I.: *Ius particulare maronitarum a) Textus iuris approbati*, Tipografia Poliglotta Vaticana 1933, s. 735, n. 873.

Statuty synodu w Meveelik w Ameryce Północnej z roku 1836 zwane *Padyola*, zawierają zakaz zawierania małżeństw z protestantami *Padyola*. Częściej jednak zawierano małżeństwa pomiędzy jakobitami i katolikami syro-maronickimi obrządku syro-chaldejskiego²⁸.

Katolicy podlegający Kościołom Wschodnim rzeczywiście bronili się przed małżeństwami mieszanymi zawieranymi z heretykami i schizmatykami. Święta Kongregacja Rozkrzewiania Wiary wydała w czerwcu 1858 r. instrukcje do wszystkich biskupów obrządku wschodniego w Rumunii, w której traktowała o nieuchronności małżeństw mieszanych a także o warunkach zachowania wiary katolickiej. Biskupi obrządku wschodniego cieszyli się odtąd władzą dyspensowania od przeszkody różnej wiary, której udzieliła im Stołica Apostolska²⁹.

Synody prowincjalne zwołane w latach 1872 i 1882 traktowały także różną wiarę nupturientów za przeszkodę wzbraniającą do zawierania małżeństw³⁰. W dniu 12 grudnia 1888 r. Kongregacja Świętego Oficjum opublikowała instrukcję do wszystkich biskupów obrządku wschodniego. W dokumencie tym istotne jest zaakcentowanie wierności strony katolickiej przy swej wierze, ale również i roztropność samych duszpasterzy. Prawo do dyspensowania od przeszkody różnej wiary dotyczyło kompetentnej władzy kościelnej, nie zaś do poszczególnych duszpasterzy. Owa Kongregacja odnosiła się mianowicie do uprawnień do dyspensowania na mocy indultu papieskiego udzielonego biskupom obrządku wschodniego. Równocześnie patriarchowie wschodni wykonywali swoją władzę dyspensowania w tym zakresie³¹.

Przypomniane przykłady dość łatwo zarysowują problem zawierania małżeństw mieszanych pomiędzy katolikami wschodnimi i niekatolikami, a także nie ochrzczonymi, co zainspirował synod trullański II i uchwalony tam kanon 72.

²⁸ S. Congregazione per la Chiesa orientale, *Codificazione Canonica Orientale*, Prot. N. 410/37, *Font.*, Seria II, z. VIII: *De fontibus iuris ecclesiastici syro-malankarensium. Commentarius historico-canonicus*, zebrał Placidus a S. Ioseph, T. O. C. D. i Papińska Komisja d/s zbierania źródeł dla kodyfikacji prawa kanonicznego wschodniego, Typis Polyglottis Vaticanis 1937, s. 73.

²⁹ C. de Clercq, *Mariage dans le droit de l'église orientale*, w: *Dictionnaire du droit canonique*, wyd. R. N a z, t. VI, Paryż 1957, kol. 796.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

Cała doktryna kanonistyki wschodniej dotycząca przeszkody różnej wiary między ochrzczonymi przy zawieraniu małżeństw została przez papieża Piusa XII zachowana i skodyfikowana w motu proprio *Crebrae allatae* z dnia 22 lutego 1949³² jako przeszkoda wzbraniająca do zawierania małżeństwa z prawa Bożego³³. Ta ustawa deklarowała również małżeństwo zawierane między osobą katolicką i nie ochrzczonej jako nieważne z powodu istnienia przeszkody rozrywającej z prawa Bożego³⁴.

3. Sobór Watykański II uznaje prawo własne niekatolickich Kościołów Wschodnich

Wątek dyskusji na temat przeszkody różnej wiary, rozpoczętej uchwałami synodu trullańskiego II, którego przecież Stolica Apostolska za sobór nigdy nie uznała, podjął na nowo Sobór Watykański II. Na temat własnej tradycji Kościoła Wschodniego traktuje on w Dekrecie *De Oecumenismo „Unitatis redintegratio”* z dnia 21 listopada 1964 r.³⁵ W numerze 16 tegoż dokumentu znajduje się potwierdzenie, że Kościół Wschodni od czasów Ojców Kościoła i Soborów Powszechnych rządził się własnym prawem. Z tej też racji prawo małżeńskie niekatolickich Kościołów Wschodnich zostało uznane jako własne i stosowne także przez Kościół katolicki (łaciński i Kościoły Wschodnie)³⁶.

³² Pius PP. XII, m. p. *Crebrae allatae*, 22 luty 1949 (=CAI), AAS 31 (1949) 89-117.

³³ CAI, kan. 50: „Severissime Ecclesia ubique prohibet ne matrimonium ineatur inter duas personas baptizatas, quarum altera sit catholica, altera vero sectae haereticae seu schismaticae adscripta; quod si adsit perversionis periculum coniugis catholici vel prolis, coniugium ipsa etiam lege divina vetatur.”

³⁴ CAI, kan. 60 § 1: „Nullum est matrimonium contractum a persona non baptizata cum persona baptizata.”

³⁵ AAS 57 (1965) 90-112.

³⁶ „Ponadto Kościoły Wschodu już od samego początku kierowały się własnymi normami, ustalonymi przez Ojców świętych i Sobory, także powszechne. Jeżeli więc pewna różnorodność w obyczajach i zwyczajach wcale nie stoi na przeszkodzie jedności Kościoła, ale przydaje mu blasku i wiele wnosi do spełnienia jego posłannictwa, jak już wyżej wspomniano, Sobór święty dla uniknięcia wszelkich wątpliwości oznajmia, że Kościoły Wschodu pomnie na nieodzowną jedność całego Kościoła mają możliwość kierowania się własnymi normami (*disciplina*), jako bardziej zgodnymi z charakterem swoich wiernych i bardziej przydatnymi dla dobra ich dusz. Całkowite przestrzeganie tej tradycyjnej zasady, której nie zawsze się trzymano, należy do tego, co jest bezwzględnie wymagane jako wstępny warunek przywrócenia jedności.” Sobór Watykański II, Konstytucje Dekrety Deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Poznań 1968, s. 331.

4. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich odnośnie do przeszkody różnej wiary

Za naszych czasów papież Jan Paweł II, jako realizator dziedzictwa Soboru Watykańskiego II, promulgował dnia 18 października 1990 r. pierwszy Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich (=CCEO). Ta ustawa traktuje również o przeszkodzie różnej wiary w kan. 803 § 1³⁷, zaznaczając, że małżeństwo z osobą nie ochrzczonej nie może być ważnie zawarte. Natomiast w § 2³⁸ tegoż kanonu dodaje – jeśli w czasie, gdy zawierane było małżeństwo, strona była powszechnie uważana za ochrzczonej albo jej chrzest był wątpliwy, należy domniemywać, zgodnie z kan. 779, ważność małżeństwa, dopóki w sposób pewny nie udowodni się, że jedna strona była ochrzczonej, a druga nie ochrzczonej. Kodeks zatem w zgodzie ze starożytną tradycją Kościoła postanawia (kan. 803 § 3³⁹) na temat warunków dyspensowania od przeszkody różnej wiary, odsyłając do kan. 814.

Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich te racje krótko sygnalizuje w kan. 813⁴⁰, iż małżeństwo między dwiema osobami ochrzczo-nymi, z których jedna jest katolicka, druga zaś akatolicka, jest zabronione bez wyraźnego zezwolenia kompetentnej władzy. Zauważalna jest wyraźna różnica pomiędzy poprzednią kodyfikacją prawa małżeńskiego. Tym razem Prawodawca, biorąc pod uwagę szereg racji wynikających z realiów życiowych i praktyki, łagodzi ton kanonu, ale pozostawia warunki konieczne do uzyskania dyspensy⁴¹.

³⁷ „Matrimonium cum non baptizatis valide celebrari non potest.” Por. CAI, kan. 60 § 1: „Nullum est matrimonium contractum a persona non baptizata cum persona baptizata.”

³⁸ „Si pars tempore celebrati matrimonii tamquam baptizata communiter habebatur aut eius baptismus erat dubius, praesumenda est ad normam can. 779 validitas matrimonii, donec certo probetur alteram partem baptizatam esse, tamquam baptizata communiter habebatur aut eius baptismus erat dubius, praesumenda est ad normam can. 779 validitas matrimonii, donec certo probetur alteram partem baptizatam esse, alteram vero non baptizatam.” Por. CAI, kan. 60 § 2: „Si pars tempore contracti matrimonii tanquam baptizata communiter habebatur aut eius baptismus erat dubius, standum est, ad normam can. 3, pro validitate matrimonii, donec certo probetur alteram partem baptizatam esse, alteram vero non baptizatam.”

³⁹ „Circa condiciones dispensandi applicetur can. 814.” Por. CAI, kan. 61: „Quae de mixtis nuptiis in canonibus 50-54 praescripta sunt, applicari quoque debent matrimoniis quibus obstat impedimentum disparitatis cultus.”

⁴⁰ „Matrimonium inter duas personas baptizatas, quarum altera est catholica, altera vero acatholica, sine praevia auctoritatis competentis licentia prohibitum est.”

⁴¹ CAI, kan. 50: „Severissime Ecclesia ubique prohibet ne matrimonium ineatur inter duas personas baptizatas, quarum altera sit catholica, altera vero sectae haereticae

Kodeks określając warunki niezbędne do uzyskania dyspensy, czyni to eksponując tradycję prawną Kościołów Wschodnich⁴². Zezwolenia takiego zatem udzielić może hierarcha miejsca, gdy istnieje po temu słuszna przyczyna. Do ważności udzielenia takiej dyspensy należy wypełnić następujące warunki, które kodeks wylicza taksatywnie (kan. 814⁴³):

1° strona katolicka winna oświadczyć, że jest gotowa odsunąć od siebie niebezpieczeństwo utraty wiary, jak również złożyć szczerze przyrzeczenie, że uczyni wszystko, co w jej mocy, aby wszystkie dzieci były ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim;

2° druga strona winna być powiadomiona w odpowiednim czasie o składanych przyrzeczeniach strony katolickiej, tak aby rzeczywiście była świadoma treści przyrzeczenia i zobowiązań strony katolickiej;

3° obydwie strony winne być pouczone o celach oraz istotnych przymiotach małżeństwa, których nie może wykluczyć żadna ze stron.

seu schismaticae adscripta; quod si adsit perversionis periculum coniugis catholici vel prolis, coniugium ipsa etiam lege divina vetatur.”

⁴² „Ad praecavenda igitur matrimonia invalida Christifidelium rituum orientalium, qui cum acatholicis baptizatis contrahunt, et ad consulendum domesticae paci ac nuptiarum sanctitati atque firmitati, Sancta Mater Ecclesia, auctoritate Oecumenicae Synodi – rite prius obtenta dispensatione ab impedimento mixtae religionis, praestitis item cautelis ad normam iuris saltem ex parte catholica quae sese sincere paratam declarat ad illa fideliter praestanda quae poterit ut proles catholicae baptizetur et educetur, et ceterum onerata conscientia eorum fidelium ad observandam fideliter disciplinam canonicam de communicatione in sacris cum christianis orientalibus non catholicis, – omnibus Hierarchis locorum rituum orientalium, exceptis Syncellis sine mandato speciali, concedit facultatem dispensandi proprios subditos a forma canonica matrimonii in mixtis nuptiis contrahendis, si pars acatholica nequeat duaderi ut se competenti parochio sistat, et timendum sit ne partem catholicam sibi adhaerendum adigat, si praescriptum de servanda forma urgeretur in casu.” Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum Secundum. *Schemata Constitutionum et decretorum ex quibus argumenta in Concilio disceptanda seligentur*, seria IV, Typis Polyglottis Vaticanis 1963, s. 21-22.

⁴³ „Licentiam iusta de causa concedere potest Hierarcha loci; eam ne concedat, nisi impletis condicionibus quae sequuntur:

1° pars catholica declaret se paratam esse pericula a fide deficiendi removeare atque sinceram promissionem praestet se omnia pro viribus facturam esse, ut universa proles in Ecclesia catholica baptizetur et educetur;

2° de his promissionibus a parte catholica faciendis altera pars tempestive certior fiat, adeo ut constet ipsam vere consciam esse promissionis et obligationis partis catholicae;

3° ambae partes edoceantur de finibus et proprietatibus essentialibus matrimonii, a neutro contrahente excludendis.”

Takie opracowanie treści kanonu uwydatnia długoletnią praktykę Kościoła, która wielokrotnie napotkała rzeczywiste niebezpieczeństwo utraty tożsamości wiary u małżonka katolickiego. W poprzedniej kodyfikacji Prawodawca domagał się moralnej pewności co do wypełnienia rękopisami składanych przez stronę katolicką. Nadmienić należy, że obecna kodyfikacja (bardziej niż poprzednia) wyraźnie idzie w stronę pogłębiania formacji katechetycznej i opieki duszpasterskiej nad małżeństwami mieszanymi⁴⁴.

Kodeks, wychodząc naprzeciw różnym zwyczajom i tradycjom Kościołów Wschodnich, czyni znaczne ustępstwo na rzecz ustalenia formy manifestacji rękopisami przez nupturienta katolickiego. Poprzednia kodyfikacja żądała bezwzględnie formy pisemnej⁴⁵. Obecnie prawo partykularne każdego Kościoła *sui iuris* powinno określić sposób, w jaki te deklaracje i przyrzeczenia, które są zawsze wymagane, powinny być wyrażone oraz określić sposób, w jaki sposób ma to być stwierdzone w zakresie zewnętrznym i jak ma być o tym powiadomiona strona akatolicka (kan. 815)⁴⁶. Zatem chodzi tu o prawo synodalne i pozasynodalne katolickich Kościołów Wschodnich.

Kodeks traktuje także na temat opieki duszpasterskiej nad małżeństwami mieszanymi. W odróżnieniu od poprzedniego rozwiązania, bardziej jurydycznego⁴⁷, dostrzega się wyraźny wpływ myśli duszpasterskiej Soboru Watykańskiego II. W kan. 816⁴⁸ Prawodawca postanawia, że hierarcha miejsca i inni duszpasterze powinni się

⁴⁴ Por. CAI, kan. 51: § 1. *Ecclesia ab impedimento mixtae religionis non dispensat, nisi:*

1° *Urgeant iustae ac graves causae;*

2° *Cautionem praestiterit coniux acatholicus de amovendo a coniuge catholico perversionis periculo, et uterque coniux de universa prole catholicae tantum baptizanda et educanda;*

3° *Moralis habeatur certitudo de cautionum impletione.*”

⁴⁵ Por. CAI, kan. 51 § 2: „*Cautiones regulariter in scriptis exigantur.*”

⁴⁶ „*Iure particulari uniuscuiusque Ecclesiae sui iuris statuatur modus, quo hae declarationes et promissiones, quae semper requiruntur, faciendae sint, et modus determinetur, quo de eisdem et in foro externo constet et pars acatholica certior fiat.*”

⁴⁷ CAI, kan. 54 n. 3°: „*Mixtis nuptiis celebratis sive in proprio sive in alieno territorio, sedulo invigilent ut coniuges promissiones factas fideliter impleant.*”

⁴⁸ „*Hierarchae loci aliique pastores animarum curent, ne coniugi catholico et filii ex matrimonio mixto natis auxilium spirituale desit ad eorum obligationes constientiae implendas, atque coniuges adiuvent ad consortii vitae coniugalitatis et familiaris unitatem fovendam.*”

troszczyć, aby małżonek katolicki i dzieci zrodzone w związku mieszanym nie byli pozbawieni pomocy duchowej i troszczyć się o wypełnianie przez nich obowiązków sumienia, a także powinni pomagać im w pogłębianiu wspólnoty życia małżeńskiego i jedności rodzinnej.

Sobór Watykański II w Dekrecie *Orientalium Ecclesiarum* promulgowanym dnia 21 listopada 1964 r.⁴⁹ ustalił także formę zawierania małżeństw mieszanych w katolickich Kościołach Wschodnich. Została ona zdefiniowana w odniesieniu do zawierania małżeństw z nupturientami pochodzącymi z niekatolickich Kościołów Wschodnich w n. 18 tegoż Dekretu⁵⁰. Prawodawca zaznaczył jednak, że forma taka obowiązuje tylko do godziwości, natomiast do ważności małżeństwa wystarczy udział kapłana z niekatolickiego Kościoła Wschodniego i zachowanie przepisów liturgicznych z tym związanych. Kościół katolicki wziął tu zatem pod uwagę doświadczenia katolickich Kościołów Wschodnich po promulgacji poprzedniej kodyfikacji prawa małżeńskiego⁵¹. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich postanawia w kan. 834, § 1⁵², że forma zawarcia małżeństwa przepisana prawem powinna być zachowana, jeśli przynajmniej jedna strona zawierająca małżeństwo została ochrzczona w Kościele katolickim lub do niego została przyjęta. Również pod-

⁴⁹ AAS 57 (1965) 76-89.

⁵⁰ Dekret *Orientalium Ecclesiarum* z dnia 21 listopada 1964 r., n. 18: „Celem zapobieżenia małżeństwom nieważnym, gdy katolicy wschodni wchodzą w związek małżeński z niekatolikami wschodnimi ochrzczonymi oraz dla zapewnienia trwałości i świętości związku małżeńskiego, jak też i spokoju domowego – postanawia święty Sobór, że forma kanoniczna zawierania tych małżeństw obowiązuje tylko pod sankcją godziwości; do ważności wystarcza obecność kapłana, z zachowaniem jednak innych przepisów z prawa obowiązujących.” Sobór Watykański II, s. 289.

⁵¹ „Sancta Mater Ecclesia, unica Sacramentorum dispensatrix, per Litteras Apostolicas Pii Pp. XII Motu proprio datas, unicum formam celebrationis ad validitatem matrimoniorum statuit, ab omnibus fidelibus rituum orientalium servandam, etiam in matrimonii inter partem catholicam et non catholicam baptizatam. Cum vero non raro contingat, praesertim in religionibus Medii Orientis, ut cum praedictae legis observantia incommoda quaedam non levia coniungantur, quae ipsam validitatem matrimoniorum pessumdam et domesticam pacem non modice perturbant, remedium adferre censuit Sancta Synodus ad consulendum matrimoniorum sanctitati et firmitati.” Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum Secundum, *Schemata Constitutionum et decretorum ex quibus argumenta in Concilio disceptanda seligentur*, seria IV, Typis Polyglottis Vaticanis 1963, s. 21.

⁵² „Forma celebrationis matrimonii iure praescripta servanda est, si saltem alterutra pars matrimonium celebrantium in Ecclesia catholica baptizata vel in eandem recepta est.”

trzymuje on tradycje Kościołów Wschodnich, kiedy stanowi o zawieraniu małżeństw z osobami należącymi do niekatolickich Kościołów Wschodnich, co określa § 2⁵³ wspomnianego wyżej kanonu – jeśli zaś strona katolicka przypisana do jakiegoś Kościoła wschodniego *sui iuris* zawiera małżeństwo ze stroną, która należy do Kościoła wschodniego akatolickiego, forma zawarcia małżeństwa przepisana prawem powinna być zachowana jedynie do godziwości, do ważności zaś należy przyjęcie błogosławieństwa kapłana, z zachowaniem innych przepisów prawa. W ten sposób Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich sankcjonuje ostatecznie tradycje istnienia odrębnego prawa w niekatolickich Kościołach Wschodnich rozpoczętą synodem trullańskim II i idzie w kierunku ekumenicznego współdziałania między obiema wspólnotami dla duchowego dobra nowych małżonków.

Zakończenie

Przeprowadzone rozważania prowadzą do istotnych wniosków. Na bazie przytoczonych tekstów źródłowych odnotować należy, że w zakresie troski o czystość wiary wśród małżeństw mieszanych troska Kościoła praktycznie od początku swego istnienia była znacząca. Jednakże już w VII wieku coraz częściej pojawił się problem właściwych kryteriów i ich wymagalności, stawianych osobom ochrzczonym i należącym do wspólnoty eklezjalnej, jakie w życiu małżeńskim miały dzielić z osobami nie podzielającymi takich przekonań i stylu życia. Wpływ kan. 72 synodu trullańskiego, jaki pojawił się jeszcze w czasie trwania jedności między Kościołami Wschodu i Zachodu, okazał się inspirujący i wywarł swoje piętno w zakresie prawa kościelnego obu tych wspólnot. Postanowienia Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich odnośnie do małżeństw mieszanych są tego najlepszym dowodem. Szanują one bowiem dorobek i tradycję Kościołów Wschodnich niekatolickich, tworząc płaszczyznę dialogu zmierzającego do jedności także w zakresie praktyki duszpasterskiej.

⁵³ „Si vero pars catholica acui Ecclesiae orientali sui iuris ascripta matrimonium celebrat cum parte, quae ad Ecclesiam orientalem acatholicam pertinet, forma celebrationis matrimonii iure praescripta servanda est tantum ad liceitatem; ad validitatem autem requiritur benedictio sacerdotis servatis aliis de iure servandis.”

**L'importanza del canone 72 del Concilio di Costantinopoli (692)
nello sviluppo storico della giurisprudenza delle Chiese Orientali
e la sua influenza sulla realizzazione della mente ecumenica del Concilio
Vaticano II nel Codice di Canoni delle Chiese Orientali**

Autore tratta di can. 72 del concilio di Costantinòpoli dall'anno 691/692 d. C., di sua significazione storica, estensione e dimensione giuridica, anche valore canonico nella luce del Decreto Concili Ecumenici Vaticani II *Orientalium Ecclesiarum*, n. 16, comparando tutto questo con i canoni del *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium de impedimento disparitatis cultus* (il can. 803, §§ 1-3) e *de matrimoniis mixtis* (i can. 813-816 e il can. 834, §§ 1-2). A base dei testi originari spiega, come dall'inizio finora la Santa Sede e le Chiese orientali acattoliche hanno interpretato l'impedimento *disparitatis cultus* inoltre come hanno risolto i problemi che portano con sé dei matrimoni misti. Soprattutto autore sottolinea aspetto ecumenico in materia codesta, che si manifesta nella vita pastorale e cooperazione fra due comunità – dei cattolici e acattolici.